

Biologi og skjebne

TEKST

Guri Vindegg

PUBLISERT 5. september 2009

Guri Vindegg, denne månedens kronikkforfatter, er psykolog på Grorud ruspoliklinikk og for tiden i barselpermisjon. Sammen med Peder Kjøs, Magne Raundalen, Karen Kollien Nygaard, Kjell Underlid og Ingunn Skre er hun invitert av Tidsskriftet som fast kronikør. Neste gang: Peder Kjøs.

«Biologi er ikke skjebne» heter det ofte fra biologiske hold. Men er dette sant?

I skrivende stund er mitt syn på ting preget av et forhøyet nivå av oksytocin, også kalt tilknytningshormonet, ettersom jeg nylig har fått barn. Det merkes. Jeg sitter her med en bunke notater fra en tid tilbake, opprørte notater med mange utropstegn, om dårlig behandling av metadonpasienter, om overmedisinering i psykisk helsevern, om velferdsstatens klientifisering av innvandrere. Det er notater fulle av indignasjon, noe som skulle være et godt utgangspunkt for en kronikk.

Men med kroppen full av oksytocin er det mildt sagt en utfordring å få tilgang på eget sinne. Jeg har et kjærlig og forsonlig blikk på alt, også på meningsmotstandere. Ting som vanligvis gjør meg sint, vekker nå max lett undring. Konflikter fremstår uten klare skillelinjer, verden virker dus i kantene. Det som til gjengjeld står frem med stor klarhet, er dette uimotståelige barnet. Hele sanseapparatet er tunet inn på å fange opp signalene fra henne, hele følelseslivet er rettet inn mot å passe på henne og elske henne. Mens resten av verden – og mine gamle, sinte notater – altså virker ganske irrelevante.

En ting *der ute* trenger seg likevel inn i denne de-nære-ting-boblen jeg befinner meg i: debatten om biologi. Dette er vel for en evig føljetong å regne, både innenfor og utenfor psykologien, men akkurat i sommer intensiverte den i avisspaltene.

Evolusjonspsykologer og sosialkonstruksjonister – og etter hvert tilsynelatende alt som kunne krype og gå av kommentatorer og skribenter – braket sammen over spørsmålet om hvor mye biologien styrer oss, og implikasjonene av dette.

I min tilstand var det ganske interessant å følge debatten. Innspill om biologiens kraft ga mer gjenklang enn ellers, mens enkelte kjønnsforskeres avvisning av enhver iboende egenskap som «essensialisme» virket enda mer forunderlig enn vanlig. Der har sosialkonstruksjonistene virkelig et poeng: Hvor man står, påvirker det man ser. Kanskje kan det være en svakhet at faglige synspunkter blir påvirket av hvor man er i

livet, men jeg tror både at det er uunngåelig, og at det noen ganger kan være en fordel for forståelsen å la egne erfaringer utgjøre en aldri så liten empirisk test av teoriene.

Men tilbake til debatten om biologi. En vanlig kritikk mot dette perspektivet er at det er deterministisk – gjerne spissformulert med Simone de Beauvoirs berømte utsagn «Biologi er ikke skjebne». Også i sommerens debatt var dette en gjenganger. Det kan synes som om utspill om at vi har iboende tendenser, forstås som at disse *uunngåelig* vil føre til handling. Men det er vel ingen biologer som nekter for at vi også har fri vilje. Ei heller er det vel noen som mener at denne viljen er *helt* fri, at vi fullt og helt styrer vår egen skjebne. Er det ikke slik at vi alltid både blir styrt og styrer? Som Stein Mehren sier det: Slik allting holder og blir holdt av noe annet enn seg selv. Kanskje må vi til poesien for å romme dette tilsynelatende paradokset? Eller kanskje burde vi se til teologien for å finne gode forståelsesmodeller, der har de jo opp i århundrer balet med å forene ideen om en allmektig Gud med menneskelig fri vilje.

Forresten burde det være nok av modeller for å romme dette innenfor vårt eget fag. Enten det gjelder barndomserfaringer, situasjonsfaktorer eller rusavhengighet, så har vi vel denne dobbeltheten, at det styrer oss, samtidig som vi har valg – og at valgmulighetene øker når vi erkjenner at vi blir påvirket. Nettopp dette er vel også noe av lærdommen fra de klassiske sosialpsykologiske eksperimentene, fra Milgram til *bystander intervention*; at når vi blir gjort oppmerksomme på vår tendens til lydighet og passivitet, så blir vi også mer i stand til å velge annerledes enn det disse tendensene dikterer – og slik overstyre vår naturlige feighet når det trengs. Når biologer beskriver handlingstendenser, blir derimot dette ofte tolket som en legitimering av en bestemt atferd. Og hadde det vært snakk om en absolutt determinisme, så hadde vel dette vært et rimelig standpunkt. Men så lenge det er snakk om tendenser, så øker snarere innsikten i dem vår mulighet for å handle moralsk. Da er det underlig at debattene om biologi så ofte synes å strande på dette punktet.

«Mennesker fra kulturer med et mer fatalistisk livssyn klarer seg bedre i motgang, trolig på grunn av denne mer aksepterende livsholdningen»

Kanskje er det ordet «naturlig» som er problemet? Det forstås jo gjerne som et honnørord i hverdagspråket, mens det i faglige sammenhenger kan ha et mer nøkternt og beskrivende innhold. Dermed får man denne repetisjonsøvelsen hvor naturvitenskapelige fagfolk kaller en lite prisverdig side ved mennesket for naturlig, hvorpå noen fra samfunnsvitenskapelig hold steiler og kaller dette deterministisk og moralsk forkastelig, og dermed ble muligheten for en reell diskusjon igjen *lost in translation*. Kanskje kunne psykologer, med vår plassering i skjæringspunktet mellom naturvitenskap og samfunnsvitenskap, spille en større rolle som oversettere i disse debattene?

Samtidig er jeg ikke så sikker på om en begrepsavklaring ville løst saken. Jeg tenker på dette med at biologi ikke er *skjebne*, som så ofte dukker opp i slike diskusjoner. Skjebne, det har ingen god klang på norsk. Ordet har en konnotasjon av maktesløshet, og når jeg slår det opp, finner jeg synonymer som katastrofe og død. Det er noe triumferende over dette utsagnet, at biologi ikke er skjebne – som om alt er mulig. Er det ønsket om ubegrenset potensial som ligger og lurder under overflaten her? Selv om ingen tror på en absolutt fri vilje, så liker vi kanskje ikke tanken på å være styrt av noe vi ikke selv har valgt. Moderne vestlige mennesker vil ha seg frabedt å ha noen skjebne, vi vil bestemme selv. Og når det gjelder kunnskap om oss selv, vil vi kanskje helst ha det litt relativt i innhold og ydmykt i formen, med understrekninger om at dette er en hypotese som er tid- og stedbundet, og gjerne kan falsifiseres neste uke. Så kan vi velge å tenke at dette er vi hevet over, og opprettholde ideen om at alt er mulig, *no strings attached*.

Det å få et barn utfordrer definitivt følelsen av ubegrenset potensial. Samtidig gir det dyp tilfredsstillelse, kanskje blant annet fordi man må erkjenne at det er noe som *er der* i fullstendig ikke-relativistisk forstand? Ikke som en narrativ, en diskurs, en konstruksjon, men som noe veldig virkelig og veldig jordnært.

Forresten kan det hende at det ikke er så ille å ha en skjebne – eller å tro at man har det. For mens ordet på norsk har konnotasjoner som maktesløshet i tråd med våre kulturelle idealer om å være indre styrt, legger andre kulturer mer vekt på aksept, og ordet for skjebne har en klang av at det er en mening med alt. Og såkalt passiv mestring har vist seg å være mer helsebringende enn tidligere antatt. Undersøkelser viser at mennesker fra kulturer med et mer fatalistisk livssyn klarer seg bedre i motgang, trolig på grunn av denne mer aksepterende livsholdningen. Så kanskje burde vi fri oss fra ideen om fri vilje og ubegrenset potensial, slå oss til ro med at vi i noen grad er styrt av både indre og ytre determinanter, og ta det som kommer til oss med et *amor fati* – elsk din skjebne.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 9, 2009, side 886-887

TEKST

Guri Vindegg